

Тамара С. Минић¹

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Докторске академске студије Српски језик и књижевност

О СРПСКИМ НАРОДНИМ ГОВОРИМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

(ур. Зоран Кнежевић, *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије*, Београд: САНУ: Институт за српски језик САНУ, Косовска Митровица: Филозофски факултет универзитета у Приштини, 2021, 405 стр.)

Зборник радова *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије* објављен је 2021. године и представља резултат научне конференције истог назива, одржане 15. октобра 2019. године у просторијама Српске академије наука и уметности у Београду. Основни предмет зборника јесте осврт на до сада проучене и познате особине српских говора (призренско-јужноморавског, косовско-ресавског и зетско-сјеничког дијалекта) на простору Косова и Метохије, а дати су и бројни предлози за њихова будућа истраживања.

Зборник је настао са циљем да се представе досадашња научна сазнања и испитаност говора Косова и Метохије, те да се научна јавност усмери на решавање до сада неразјашњених проблема и прикупљање грађе на недовољно истраженим деловима овог простора. Због актуелне друштвене и политичке ситуације у проучавању народних говора важно је било истражити ово подручје и детаљно испитати особине присутних српских дијалеката, што је назначено и у самом зборнику унутар поглавља „Закључци са конференције”. С обзиром на то да у зборнику налазимо радове који се баве трима српским дијалектима који су у употреби на Косову и Метохији, можемо рећи да је тако обухваћен читав терен. Овим зборником обухваћене су и различите области лингвистике. Најпре, пажња је била усмерена на историју језика (рад Александра Ломе и Жељка Степановића). Предмет проучавања биле су и лингвистичке области које су најподложније променама под страним утицајима: лексикологија и лексикографија (нпр. рад Рајне Драгићевић)

---

1 minictamara5555@gmail.com

и ономастика (рад Раде Стијовић и Мирјане Гочанин). Најзад, зборник садржи и научне чланке који су усмерени и на остале гране науке о језику (као нпр. рад Радивоја Младеновића, који се бави морфолошким, фонетским и прозодијским особинама призренско-јужноморавског дијалекта). То нам казује да зборник посматран као целина обухвата и географски и лингвистички различите делове ове области, чиме се тежи свеобухватности у приказу опште дијалекатске слике поменутог поднебља.

Композиција зборника је изузетно добро организована, чиме се доприноси његовој прегледности. Након „Предговора” (стр. 9–18) уредника Радивоја Младеновића и „Закључака са конференције” (стр. 19–21) подељених у четрнаест тачака, следи четрнаест научних чланака (стр. 23–326), затим „Прилог библиографији о српским народним говорима Косова и Метохије” (стр. 327–331) Радивоја М. Младеновића и Бранкице Ђ. Марковић, списак скраћеница (стр. 333–337) подељен у два потпоглавља („Часописи” и „Зборници радова”), те „Библиографија” (стр. 339–387), у којој су најпре аутори класификовани по азбучном реду презимена, па испод презимена и имена сваког од њих следе њихови радови распоређени по хронолошком редоследу (од најраније објављеног). У зборнику можемо наћи и осам различитих дијалекатских карата (стр. 389–398). На самом крају налазе се „Индекс кључних речи” (стр. 399–400) распоређених по азбучном реду и „Индекс аутора” (стр. 401–405) у ком се аутори класификују опет по азбучном реду презимена.

У „Предговору” су дати подаци о научној конференцији, наведени су њени учесници, а изложен је и њен основни циљ, а то је стварање основа за будућа проучавања српских народних говора Косова и Метохије. Направљен је и осврт на досадашња истраживања ових говора, а онда је у кратким цртама представљен сваки рад појединачно. На самом крају уредник Радивоје Младеновић указује на прилоге, те упућује на „Индекс кључних речи” и „Индекс аутора”. У „Закључцима са конференције” дају се препоруке за будућа истраживања, а сумира се и оно до сада постигнуто.

За први научни рад („Косово и Метохија у оквиру српског дијалекатског простора” Слободана Н. Реметића (23–32. стр.)) можемо рећи да је најопштији, те да као такав представља неку врсту „увода” у остале радове. Овај рад нам доноси бројне податке о српским говорима на Косову и Метохији: о њиховом „мозаику”, миграцијама изазваним политичким или економским разлозима које су условиле ширење ових говора ка североистоку, те утицају турског, албанског и македонског језика. Аутор посебно истиче да је од изузетног значаја да ови народни говори буду достојно испитани, сматрајући то неписаним аманетом.

Други чланак („Прилог историји српских говора на подручју Косова и Метохије” Александра Б. Ломе и Жељка Д. Степановића (33–58. стр.)) односи се на историјску дијалектологију, јер се у њему разматра

„Рударски законик деспота Стефана Лазаревића”, који представља сведочанство о новобрдском говору из 15. века, а у коме се могу пронаћи бројне дијалекатске црте које одликују данашњи призренско-јужноморавски дијалекат. Анализирана су оба преписа, и старији ћирилични и млађи латинични. Оно што аутори у овим преписима истражују јесу две важне црте: екавски развој вокала *ћ* и прелаз *-л у -а*. Закључено је да латинични препис боље чува *јаш* него ћирилични, док је појава прелаз *-л у -а* обилато посведочена у оба преписа, уз напомену да има и примера са очуваним *-л*, док у латиничном препису има и примера преласка *-л у -о*, што се објашњава језичким осећањем преписивача. Промена *-л у -а* је, закључују аутори, централни аргумент да језик „Рударског законика деспота Стефана Лазаревића” репрезентује новобрдски говор са почетка 15. века, јер је одлика и савременог призренско-јужноморавског дијалекта. На крају рада аутори најављују истраживање и других дијалекатских црта овог споменика.

Затим имамо три рада која се баве по једним дијалектом заступљеним на подручју Косова и Метохије: „Дијалекатски мозаик косовскометохијских призренско-јужноморавских говора” Радивоја М. Младеновића (59–106. стр.), „Косовско-ресавски говори Косова и Метохије унутар косовско-ресавске дијалекатске области” Софије Р. Милорадовић (107–125. стр.) и „Зетско-сјенички говори Косова и Метохије унутар зетско-сјеничке дијалекатске области” Бојане М. Вељовић Поповић (127–141. стр.). Радивоје Младеновић се у свом чланку бави призренско-јужноморавским говорима за које наводи да заузимају највећу територију Косова и Метохије. У раду он описује њихов прозодијски систем, вокализам, консонантизам и морфолошки систем. Истиче да највећи део призренско-јужноморавских говора припада парадигматском акценту са варијацијама, да вокалски систем ове области садржи пет вокала (*а, е, и, о, у*), али и полугласник реда */а/*, те да је у малом делу говора забележен и лабијализовани вокал */и/*, да се разлике унутар говора на нивоу консонантског система тичу судбине африката, палаталних сонаната */љ, њ/*, судбине група */ли, ле/* и судбине */л/* на крају слога, а анализира и низ морфолошких особина. Посебне пасусе посвећује досадашњој истражености и правцима будућих истраживања, што у свом раду чини и Софија Милорадовић. Наиме, ауторка помиње бројне закључке дате у текстовима синтетичког и прегледног типа, најпре Павла Ивића и Слободана Реметића, а онда и Станислава Станковића, Милете Букумирића, Голуба Јашовића и других, те издваја да је у тим проучавањима пажња махом била усмерена на фонолошке, морфолошке и лексичке особине ових говора, а да су најмање проучаване синтакса и творба речи, што, заједно са целовитим дијалектолошким описима околине Косовске Митровице, околине Подујева и насеља тзв. северне зоне косовских говора, чека будуће истраживаче. Осим досадашњих дијалектолошких истраживања, Софија Милорадовић помиње и истраживања говора косовско-ресавског дијалекта на плану лингвистичке

географије, с обзиром на то да је један пункт овог подручја испитан за *Европски лингвистички аџлас*, односно двадесет и два пункта за *Српски дијалектолошки аџлас*. У последњем делу научног рада, ауторка издваја приоритетне теме за будућа истраживања. Према томе, најважнији проблеми које је неопходно у будућим истраживањима решити тичу се: (1) прозодијског нивоа, конкретно утврђивања заступљености неоакута, (2) анализирања промена у говорима насталих несловенским утицајем, и (3) описивања анализације настале под утицајем суседних призренско-јужноморавских говора. Најзад, Бојана Вељовић Поповић у свом раду описује говоре зетско-сјеничког дијалекта на Косову и Метохији, поредећи их са њима суседним говорима Тутина, Сјенице и Новог Пазара. Грађу анализира на различитим нивоима: на плану прозодије, вокализма и консонантизма. Кад је реч о акцентуацији присутној на овом терену, показано је да се стање углавном слаже са оним у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу, али да разлику представља то што су послеакцентатске дужине углавном елиминисане, што је у примерима са рефлексима дугог јата акценат на првом слогу, а не на другом, и што се могу наћи примери са предакцентатским дужинама, којих нема у говорима Тутина, Сјенице и Новог Пазара. У вези са вокалским системом највећа пажња посвећена је замени вокала *jaɨ*, с обзиром на то да је ово подручје на ком су се сударила два говорна типа: екавски, који је стари, и ијекавски, донесен миграцијама. У раду се износе и особине осталих вокала, а посебно се истиче и судбина полугласника у говору Ибарског Колашина, где је вокализован, тј. замењен вокалом *a*. У делу посвећеном консонантизму ауторка наводи да су се бројне особине (неразликовање парова африката, умекшавање *л* у *љ* у групама испред предњих вокала и сл.) развиле под утицајем албанског језика.

Након радова у којима се махом износе истражене особине говора, а онда дају и препоруке за будућа научна истраживања, следи рад чија је главна тема ово друго. Реч је о чланку „О истраживању народних говора данас – о могућностима текстоллингвистичких дијалектолошких истраживања” Радоја Д. Симића и Јелене Р. Јовановић Симић (143–157. стр.). Аутори полазе од два дијалекатска текста, од којих је један снимљен крајем седме деценије двадесетог века у левачким селима, а други је сниман двадесетак година касније на Гори код Призрена. Иако су ови говори територијално и структурно удаљени, аутори овог чланка примећују одређене заједничке црте. Реч је пре свега о сличностима у начину излагања и композицији, те указују и на бројне специфичности у оквиру фолклорних облика, који су у мањој или већој мери у духу народног стваралаштва. Овакав рад је од нарочитог значаја што позива научнике на истраживања из области синтаксе и надсинтаксичке структуре, те показује да је и поред свих досадашњих проучавања одређен број научних питања остао отворен, да су поједине гране лингвистике недовољно описане. Међутим, можемо приметити да предлози изнети у овом раду могу бити корисни и проучаваоцима неких других народ-

них говора (научно питање и научна методологија били би исти, само би анализа била заснована на другој грађи).

Научни чланци „Српски језик и његови дијалекти на Косову и Метохији данас: стање и перспективе” Митре М. Рељић (159–179. стр.) и „О српској дијалекатској баштини Косова и Метохије и друштвенополитичким оквирима њеног истраживања” Првослава Т. Радића (181–210. стр.) посебно указују на друштвенополитичку ситуацију на Косову и Метохији и на њен утицај на народне говоре. Митра М. Рељић се бави актуелним стањем и расправља о тренутном положају Срба у бројним селима и општинама на Косову и Метохији, истичући негативан утицај демографије, економског и социјалног статуса српског народа и изостанка институционалне подршке на српске дијалекте. Простор Косова и Метохије је, како се у раду наводи, специфичан по томе што се на њему преплићу диглосија и билингвизам. Ауторка закључује да је управо то, заједно са навикама прикривања језичког идентитета, доприне-ло лингвистичкој несигурности говорника српских дијалеката. Са друге стране Првослав Т. Радић анализира народне говоре посматрајући их кроз историју. У свом раду полази од статуса српских дијалеката на простору Косова и Метохије још од деветнаестог века и времена рада Вука Стефановића Караџића. Преглед дновековног истраживања српских народних говора на Косову и Метохији затим прати у различитим периодима: (1) од Берлинског конгреса до Великог рата, где нарочито истиче допринос Јована Живановића, Спиридона Гопчевића, Бранислава Нушића, Александра Белића и Глише Елезовића, (2) у времену Краљевине Југославије, када и даље значајне доприносе проучавању ових говора дају Белић и Елезовић, али и Миливој Павловић, док (3) за време Југославије након Другог светског рата издваја доприносе М. Стевановића, Д. Барјактаревића, М. Божовића, С. Реметића, Р. Младеновића, М. Букумирића и других. Осим лингвистичких проблема предмет ова два научна чланка је и очување националног идентитета и културне баштине на поменутом простору, чиме се примарно лингвистичка тематика зборника проширује.

У раду Рајне М. Драгићевић „Речници косовско-метохијских говора” (211–228. стр.) приказани су неки од најрепрезентативнијих објављених речника и збирки речи ових говора. Предмет њеног интересовања најпре су речници: *Речник косовско-метохијског дијалекта* Глише Елезовића, *Речник говора северне Метохије* Милете Букумирића, а онда и збирке речи Милете Букумирића, Голуба Јашовића, Маринка Божовића и Снежане Башчаревић. Након пасуса посвећених лексикографским описима „пастирске лексике и назива из домаће радиности” (стр. 218–219), „ратарске лексике и назива за мере” (стр. 219–221) и „назива за кућу и њене делове” (стр. 221–223) дати су и савети за даља лексиколошко-лексикографска истраживања говора овог подручја. Лексикологијом српских говора Косова и Метохије баве се и радови који следе: „О проучавању лексичког система српских говора Косова и Метохије

(на примеру српског призренског говора)" Тађе З. Милосављевић (229–249. стр.), „Називи хлеба у српским говорима Косова и Метохије у етнографском контексту” Љубинка Р. Раденковића (251–265. стр.) и „Проучавање дијалекатске лексике и терминологије на простору Косова и Метохије на Филозофском факултету Универзитета у Приштини” Голуба М. Јашовића (267–289. стр.). За сва три рада можемо рећи да имају и лингвокултуролошки значај, јер доносе податке о традиционалној култури поменуте говорне заједнице. Тања Милосављевић се у свом раду бави реконструисањем дијалекатске језичке слике света на основу лексике српског призренског говора, сагледане у контексту антропоцентричке парадигме, док Љубинко Раденковић бира лексему *хлеб*, животну намирницу која има велики удео у различитим обредима из животног циклуса човека, и анализира њена значења наведена у појединим речницима (Елезовићевом, Чемериќићевом и Букумирићевом), али притом доноси и бројне податке о обредима и обичајима везаним за различите врсте овог производа (*џшенични/кукурузни хлеб, кисејац, ђотача, кравај, колач*). Најзад, чланак Голуба Јашовића се разликује од свих осталих чланака, јер у њему сазнајемо у којој мери је лексика ових говора истраживана на једној високошколској установи. Јашовић полази од *Речника косовско-метохијског дијалекта* Глигорија Елезовића, а онда наводи и бројне друге доприносе проучавању лексике овог подручја, да би у другом делу свог научног рада проговорио о проучавању дијалекатске лексике на Филозофском факултету Универзитета у Приштини. Помиње различите монографије, збирке лексема, научне радове, дипломске и завршне мастер радове и сл. који су објављивани у издању поменуте установе. Јашовић издваја и бројне ауторе најзначајнијих објављених научних дела из ове области: Милету Букумирића, Маринка Божовића, Милицу Мимовић и друге. И овај рад се завршава позивом на будућа истраживања, како би се испунио важан циљ, а то је да се што више грађе сачува од заборава.

Још једна област којој је посвећен посебан рад јесте ономастика. Осврт на досадашња ономастичка истраживања и указивање на будуће задатке проучавалаца пружа рад „Савремена ономастичка истраживања Косова и Метохије” Раде Р. Стијовић и Мирјане С. Гочанин (291–309. стр.). И у овом раду имамо излазак из чисто лингвистичких токова, пошто су неповољне политичке прилике допринеле да се не напише ономастика у оним крајевима где је апсолутно доминантно било албанско становништво. Ауторке наводе студије које пружају бројне значајне ономастичке податке (*Косово. Ојис земље и народа* (књ, I и II) Бранислава Нушића, *Ибарски Колашин* Милисаву Лутовца, *Горња Морава и Изморник* Атанасија Урошевића итд.), а дају и осврт на организована ономастичка истраживања, која почињу у осмој деценији двадесетог века. Осим теренских истраживања радило се и на објављивању прикупљене антропонимијске и топонимијске грађе, која је у највећој мери објављивана у *Ономастолошким њрилозима*. Спровођење ономастичких

истраживања, како је назначено и у „Закључцима” веома је важно јер се спроводи све већи утицај албанског језика на српску топонимију, па је било неопходно што пре сачувати грађу. Иако је прикупљена грађа довољно богата, потребно ју је и даље прикупљати, али и додатно анализирати, што Р. Стијовић и М. Гочанин констатују у свом закључку.

Последњи рад „Етнолингвистичка истраживања српских говора Косова и Метохије” Биљане Љ. Сикимић (311–326. стр.) доноси преглед прикупљања лингвистичке грађе на овом терену у 21. веку, али позива и на будуће активности које би подразумевале изградњу базе података, што би омогућило да се грађа брзо и лако претражује по различитим параметрима, а отворене су и могућности за израду различитих врста корпуса. Овај рад је од посебног значаја и због тога што доноси предлоге засноване на технолошким унапређењима, која су код нас у различитим областима проучавања лингвистике још увек недовољно развијена.

Посматрајући различите сегменте књиге, можемо закључити да научни зборник *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије* представља веома значајан допринос српској дијалектологији, односно да служи као важан извор информација проучаваоцима народних говора. У сваком од четрнаест научних чланака тема дефинисана у њиховим насловима обрађивана је прецизно и јасно, уз присутну објективност аутора. Осим што се у чланцима излажу резултати досадашњих истраживања српских народних говора Косова и Метохије, дати су и неки правци њихових будућих проучавања, док прегледност композиције заједно са свим добро искоришћеним методама и бројним научно релевантним сазнањима додатно доприносе изузетној вредности овог научног дела.

Примљен: 18. априла 2023.

Прихваћен за штампу маја 2023.